

DEĞİŞEN EGEMENLİK VE MEŞRULUK

Prof. Dr. Mümtaz SOYSAL^()*

Egemenlik ve meşruluk, önce kamu hukukunun, sonra da siyasal bilimin en çok tartışılan iki kavramıdır. Çünkü, doğrudan doğruya siyasetin özüyle, iktidar olgusuyla ilişkili sayılırlar. Tartışma kuramsal olarak kalmaz, uluslararası ve ulusal siyaset alanlarındaki her günlük olaylar dolayısıyla sık sık gündeme gelir.

Egemenlik, çeşitli siyaset felsefesi okullarının değişik bakış açılarına girmeden en kısa olarak "devlet içinde en yüksek irade" diye tanımlansa bile, hemen arkasından "iç" ve "dış" egemenlik tartışmaları gelecektir. Devletin egemenliği, onun kendi sınırları içindeki öbür sosyal ve siyasal gruplarla kuruluşlara göre üstünlüğünü, yani en yüksek irade oluşunu anlattığına göre, bu üstünlüğün uluslararası alandaki anlamı ne olacaktır? Dış egemenlik, neredeyse "bağımsızlık" kavramıyla eşanlamı olarak, elbette devletin başka devletlere bağlı olmadığını ifade etse de, öbür devletlerin iradeleri bir araya gelip devletler-arası ve devletler-üstü kuruluşlar ortaya çıktığı zaman, bu toplu irade karşısında tek devletin ve onun içindeki gruplarla kurumların durumu nedir?

Öte yandan, siyasal açıdan düşünüldüğünde, devlet içindeki en yüksek irade demek olan iktidarın kaynağı araştırılırken karşılaşılan "meşruluk" kavramı, en az "egemenlik" kadar tartışmalı bir kavram. Zaman zaman meşrulukla karıştırılan ve sadece yürürlükteki hukuk kurallarına uygunluk olarak tanımlanabilecek olan "yasallık" bir yana bırakılsa bile, sosyolojik anlamda "bir topluluğun bütün üyelerince ya da en azından büyük çoğunluğunca iktidar olarak kabul edilmiş" biçiminde anlaşılabilir olan meşruluk, uluslararası düzeye çıkıldığında daha da sorunlu bir kavram olmaktadır. Topluluklar, kurumlar ve kuruluşlar kendi devletlerinin ötesindeki ve üstündeki devletler-arası ve devletler-üstü iktidar odaklarını nasıl ve ne ölçüde benimseyeceklerdir?

Bunlar, devletler-arası ve devletler-üstü kuruluşların çoğaldığı bir dünyada, yakın zamanlara gelinceye kadar devlet içindeki egemenlik ve meşruluk sorunlarıyla meşgul olmuş olan

^(*) **Gazeteci - Yazar**

anayasa hukukunun çözmek zorunda olduğu çağdaş sorunlar oluyor. Ancak, sorunların çözümünde izlenecek en sağlıklı yol, tutarlılık ve süreklilik açısından, yine de meşruluk konusunda titizlik isteyen anayasa hukukunun klâsik kavramları olmalıdır. Başka türlü, zihin karışıklığından ve yeni aldatmacaların esiri olmaktan öteye bir sonuç vermez.

Ulusal Egemenlik Temeli

Hiç kuşkusuz, yakın çağların düşünce yaşamında egemenlik kavramını en derin ve anlamlı biçimde inceleyip soyut olarak ustaca kurulmuş zihni yapıları dayandıran filozof Jean-Jacques Rousseau'dur. Egemenliğin mutlakiyetçi "hükümdar"dan alınıp topluma maledilmeye çalışıldığı Büyük İhtilal öncesinin ortamında, toplumun bütünü "egemen" sayıp bireyler ile "genel iradenin ifadesi" olan "yasalar" arasında bir "irade bütünlüğü"nü bulduğunu ortaya koymak, herhalde çağdaş demokrasiye geçişin en parlak anlatılışı olmuştur. Rousseau'ya göre, toplum üzerindeki otoritenin kaynağı, ne genellikle söylendiği gibi "en güçlü'nün haklılığı"dır, ne de aynı ölçüde itici olan "fetih hakkı". Özgür ve eşit insanlar için toplum halinde yaşamaya başlamanın bir tek yolu vardır: kendi aralarında bir "toplum sözleşmesi" yapmak, yani serbestçe razı olunan bir birliktelik kurmak. Böylece, çağdaş demokrasinin temel konusu olan "toplum iradesi ile bireyin özgürlüğü arasındaki çatışma" sorunu da "toplum sözleşmesinin sağladığı bütünleşme içinde yerini kolayca bulmuş oluyor. Georges Vedel, "Bu anlayış çerçevesinde, klâsik demokrasi herkes için hem iktidara serbestçe **katılma**, hem de iktidara serbestçe **muhalefet** edebilme anlamına gelmektedir" demişti.⁽¹⁾ Çoğunluğun iradesine karşı azınlıkta kalmak, bu anlayışa göre o iradeyi benimsemeye ve ona boyun eğmeye engel değildir.

Büyük İhtilal, Rousseau'nun "egemen" dediği "toplum"un yerine "ulus"u koyarak Fransa'ya önce "ulusal egemenlik" kavramını ve ardından, kendinden önceki Amerikan İhtilali'nin etkisiyle, "anayasa" kavramını getirmiş oldu. Çoğunluğun iradesine anayasacılığın getirdiği sınırlamalar, demokrasinin gerçekleşmesini engellemeye değil, bu iradenin, rastgele ve anlık bir tepkiden uzak, doğrulanmış ve denetlenmiş bir çoğunluğa

⁽¹⁾Georges VEDEL, *Manuel elementaire de Droit constituönnel*. Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1949. Sf. 128.

oturmuş olmasını gözetmeye yönelikti. Ulusal egemenliğe gerçek saygı, onun iyi düşünölmüş ve dayanıklı olmasıyla sağlanabilirdi.

Bu açıdan bakınca, bir iktidarın yasal kurallara uygun kurulmuş ve hükmünü bu kurallara göre yürütüyor olması yeterli olmamakta, ayrıca, otoritesini ülkenin ve çağın demokratik ölçüleri içinde ulusal egemenlik ilkesinden alması gerekmekte. Sosyolojik olarak, yani toplumun büyük çoğunluğunca benimsenmiş ve itaat edilmiş anlamındaki "meşruluk" ile "anayasal meşruluk" kavramlarının buluştuıkları nokta bu oluyor. "Genellikle kabullenilip itaat edilen otorite" ile "tartışmalı ve karşı çıkılan otorite" arasındaki fark da burada. Devletler-arası ilişkilerde "Her hükümet, iktidara devrim ya da darbeyle de gelmiş olsa, bağımsız ve etkili ise, koyduğu kurallara sürekli itaat sağlayabiliyorsa, milletlerarası hukuk bakımından meşrudur"⁽²⁾ denebilirse de, özellikle devletlerin birbirini tanıması açısından geçerli olabilecek olan bu durum çağdaş anayasacılığın meşruluk anlayışınca geçerliğini yitirmiş sayılıyor.

Bütün bu düşüncelerin ve gelişmelerin ışığında şöyle bir sonuca varmak yanlış olmayacaktır: Devletler-arası ve devletler-üstü kuruluşların çoğaldığı bir dünya, aynı zamanda ulusal egemenlik kavramının demokratik gelişmelerle birlikte yaygınlaşıp sağlamlaştığı ve olgunlaştığı bir dünyadır. Başka bir deyişle, ulusal egemenlik kavramına karşı çıkacak veya karşısına konulacak başka egemenliklerin, ona üstün gelmek şöyle dursun, onunla denk olabilmek için bile, en az onun kadar yaygın, sağlam ve olgunlaşmış olmaları gerekir. Meşruluk açısından da, bu yeni egemenlik türlerinin ulusal egemenliklerce kabul edilip benimsenmiş ve itaat edilmiş ölçüsünün en az ulusal egemenliğin ulusal devletler içindeki yönetilenlerce kabul edilip benimsenmiş ve itaat edilmiş derecesinde olması gerekecektir.

Oysa, uluslararası alanda durum farklı.

⁽²⁾Edip F. ÇELİK, *Milletlerarası Hukuk*, Cilt 1. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları No. 456, 1979. Sf. 77-78.

Devletler-üstü Egemenlik

Milletlerarası Daimî Adalet Divanı, Bozkurt-Lotüs uyuşmazlığını çözen 7 Eylül 1927 tarihli kararında milletlerarası hukuku "egemen devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalı" olarak tanımlamıştı.⁽³⁾ Devletler hukukunun asıl öznesini ulusal devlet olarak gören bu yaklaşımın artık çok geride kaldığı, özellikle insan hakları konusunda bireyin uluslararası hukuk alanında öne çıktığı, uluslararası yargı organlarının ulusal devleti aşarak etki alanlarını genişlettiği, ekonomik birleşmelerin siyasal birleşmelere dönüşerek ulusal devletler üzerinde yeni egemenlikler kurduğu artık çok sık tekrarlanan bir olgudur. Ancak, sık tekrarlanmasının bu görüşlere "meşruluk" açısından doğruluk kazandırıp kazandırmadığı sorgulanmalıdır. Günümüzde, anayasa hukukunun görevlerinden biri, bu soruyu sorup iç hukuk bakımından doğru sonuçlara varmak olmalıdır.

Bir bakıma, devletler hukukunun en eski konularından biri olan "birinci" (monist) ve "ikinci"(düalist) yaklaşımlar tartışması bu soruya yanıt vermiş gözükabilir. Birinci görüşün ünlü temsilcisi sayılan hukuk felsefecisi Hans Kelsen, iç ve dış hukukların özde aynı olduğunu, birinin merkezileşmiş, öbürünün henüz merkezileşmemiş kaldığını savunmakla, uluslararası hukuka ve dolayısıyla onu oluşturan kuruluşlara ulusal egemenlikler üzerinde bir yer verir veya en azından esas kaynaklık niteliği tanır gibidir. Ancak, ne Avusturya Anayasa Mahkemesinde yargıçlık da yapmış olan Kelsen bu görüşlerine anayasaları derinliğine inceleyerek varmıştır, ne de onun karşıtı sayılan Georges Scelle. İki yaklaşım arasındaki tartışma daha çok devletler-arası ilişkilerin öznelerine ilişkindir ve bugünün egemenlik sorunlarına yanıt getirir sayılamaz.

Daha doğru bir yanıt, Almanyalı hukukçu Heinrich Triepel'in "ayrı ayrı devlet iradelerinin birleşmesi" anlamındaki "Vereinbarung" kuramında bulunabilir. Buna göre, "birçok devlet için bağlayıcı nitelikte kural koyabilecek irade tek bir devletin iradesi olamaz... Mademki hiçbir devletin bireysel iradesi milletlerarası hukuk kurallarının oluşmasını sağlayamaz, o halde milletlerarası hukukun kaynağını devletlerin bireysel iradelerinin birleşmesinden meydana gelen bir iradede aramak gerekir.⁽⁴⁾ Ancak, dikkat etmek gerekir ki, bu ortak irade, özel hukuktaki sözleşmelerden farklı olarak, birbirine zıt çıkarların uzlaşmasından

⁽³⁾ Aynı yapıt. sf. 13.

⁽⁴⁾ Aynı yapıt. sf. 20.

değil, benzer ya da çok yaklaşık iradelerin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Nitekim. XIX., hattâ XX. yüzyıllar boyunca ortaya çıkan devletler-arası hukuk kurallarının çoğunda Batı dünyasının belligaşlı devletleri ortak çıkarların korunması ve bunlara belirli bir "meşruluk" kazandırılması için bir araya gelerek sözde "evrensel" nitelikte uluslararası hukuk kurallarının oluşmasına öneyak olmuşlardır. Bugün bile, "uluslararası sözleşme" başlığını taşıyan birçok metnin gerisinde, evrensel bir uzlaşmayı değil, uluslararası kuruluşlara egemen olan devletlerin ortak çıkarlarını, daha doğrusu bunların evrensel kalıplara büründürülerek savunulmasını sezmek mümkündür.

Belki, konuya açıklık kazandırmak için görünürdeki en önemli devletler-arası ve devletler-üstü kuruluşlardan ikisini ele alıp bu açıdan inceleyerek ulusal egemenlikler ötesindeki yeni egemenliklerin meşruluk derecesini somut olarak ölçmek daha yararlı olabilir.

Birleşmiş Milletler Ne Ölçüde Bir "Meşru Egemen" ?

Batı dillerinde "Charter" ya da "Charte" adı verilen andlaşma niteliğindeki Kuruluş Belgesi'ne göre, Birleşmiş Milletler uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, uluslar arasında dostluk ilişkilerini geliştirmek, uluslararası işbirliğini sağlamak ve uluslararası sorunlara çözüm bulmak amacıyla meydana getirilmiş bir "devletler-arası" örgüttür; "devletler-üstü" bir niteliği yok. Kuruluş Belgesi'nin 2. maddesi de örgütün üye devletlerin "egemen eşitliği" ilkesine uymasını öngörüyor. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 2625 sayılı kararla 1970'te kabul edilen "Devletler Arasında İşbirliği ve Dostça İlişkiler Bildirgesi" de aynı ilkeyi benimsemekte.

Ancak, ana görevi uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olan Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden, bozan ve saldırı niteliği taşıyan durumlarda alacağı kararların bağlayıcı niteliği vardır ve bir çeşit "üstün egemenlik" belirtisi olan bu bağlayıcılığın yaptırımları "abluka önlemlerini, hattâ üyelerin hava, deniz ve kara kuvvetleri tarafından başka hareketler"i de içerebilir. Ne var ki, bu en önemli ve güçlü organda İkinci Dünya Harbi'nin galibi olan beş devletin, yani Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve Çin'in "daimî üye" sıfatını taşımaları ve bu sıfatla "veto" hakkına sahip olmaları, onların her birine rağmen hiçbir karar alınamaması sonucunu doğurmakta ve üyeler arasında bulunması gereken "egemen

eşitlik" ilkesini derinden yaralamaktadır. Beş devlete ve dolayısıyla pratikte onların içindeki en güçlülere tanınan bu durum, üyelerin kendi içlerindeki ulusal egemenlik ilkesinin yarattığı durumdan çok farklıdır. Ulusal egemenlik ilkesi devlet düzeyinde hiç olmazsa yer yer çağdaş demokrasi uygulamalarıyla "imtiyazsız sınıfsız" bir toplum yaratma aşamasına gelebilmişken, uluslararası düzeyde "egemen eşit" olması gereken devletler arasında ayrıcalıklı durumlar sürüp gitmektedir. Bu bakımdan, çağdaş demokrasi kurallarına göre işleyen ulusal devletlerde ulusal egemenlik ilkesine göre "genel iradenin ifadesi" olarak çıkarılan bir yasanın "meşruluğu" ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce alınmış bir kararın "meşru" sayılması arasında dağlar kadar fark var. Nitekim üye devletlerce benimsenmemiş, kabul görmemiş ve itaat edilmemiş Güvenlik Konseyi kararları hayli fazladır. Dikkate değer olan şudur ki, hakkında önleyici ya da zorlayıcı karar alınan herhangi bir üye devletin üyeliğini Güvenlik Konseyi'nden gelen tavsiye üzerine Genel Kuruldaki üçte iki çoğunluğun kararıyla askıya almaya yahut o devleti üyelikten çıkarmaya örgüt yetkili kılındığı halde, şimdiye kadar hiçbir devlet böyle bir yaptırıma çarptırılmış değildir. Örgütün kendi kararlarındaki meşruluk payına nasıl baktığına ilişkin olarak bundan daha iyi bir kanıt bulunabilir mi?

Avrupa Birliği'nin Egemenliğindeki Meşruluk Tartışması mı?

Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulup 1992 Maastricht Andlaşması'nın 1993'te yürürlüğe girmesiyle şimdiki adını alan Avrupa Birliği'nin gitgide güçlenip genişleyerek "devletler-üstü" bir siyasal birleşmeye yöneldiği açıkça bellidir. Bununla birlikte, aynı kuruluşun sürekli olarak "meşrulaşma" gereksinimi duyduğu, başka bir deyişle kendi meşruluğundan bir türlü emin olamadığı da gözden kaçmıyor.

Bu çelişkinin temel nedenleri, siyasal birleşmenin gelecekte alması gereken biçim konusundaki eğilimlerin çeşitli oluşu yanında, şimdiki karar alma ve hesap verme yahut sorumluluk mekanizmalarının dağınık ve bulanık oluşuyla da ilgili.

Geleceğe dönük eğilimlerin çeşitli oluşu kolay anlaşılabilir bir durum. Üyeler arasında büyük ve güçlü devletler de var, küçük ve güçsüz olanlar da. Bunların merkezîyetçi ve merkezden uzaklaşıcı eğilimler arasında yalpalamaları çok doğal. Yetkilerinin

bir bölümünü hâlâ saklı tutan egemen devletlerin Birlik'teki merkez organlarıyla sürekli çekişme halinde kalmaları da. Bunun en belirgin örneği, hem AB'nin kendine özgü bir yaklaşım olarak geliştirmek istediği, hem de sürekli tartışmaktan bir türlü kurtulamadığı "subsidiarity" ilkesi oluyor. "İkincillik" ya da "en iyi iş görme düzeyi" diye çevrilebilecek olan bu ilke, her işlevin en elverişli ve başarılı biçimde görülebileceği düzeyin saptanmasını, birlik ile üye devletler ya da başka sorumluluk makamları arasındaki görev dağılımının buna göre belirlenmesini gerektiriyor. Böylesine tartışmalı bir ilkeyi, yarattığı bütün karışıklığa ve sürekli belirsizliğe karşın, yine de Birliğin dinamizmini ayakta tutan bir özellik sayıp olumlu karşılamak mümkündür.

Meşruluk konusu açısından asıl sorun, Birlik içinde "demokrasi açığı" denen sorundur.

Bu sorunun önemini ve sakıncalarını anlamak için AB'nin kurumsal yapısına ve organlarının niteliği ile aralarındaki ilişkilere bakmak gerekiyor. İlk bakışta, sıradan bir devlet yapısına benzeyen ve hattâ parlamenter sistemin organlarını andıran bir görüntü var: Her beş yılda bir üye ülkelerde yapılan seçimlerin oluşturduğu bir Avrupa Parlamentosu, yürütmenin siyasal organı olarak konulara göre her üye devletin ilgili bakanlarından oluşan bir Konsey ve devletlerce atanan, ama birer "Avrupalı" olarak çalışmaları istenen görevlilerden kurulu bir Avrupa Komisyonu, yargı organı olarak da bir Adalet Divanı.

Görünürdeki bu benzerliğe karşın, organların kuruluşları, yetkileri ve aralarındaki ilişkiler normal bir parlamenter sistemin berraklığından ve işlekliliğinden çok uzaktır.

Bir defa, önceleri ulusal parlamentolardan gelme üyelerin oluşturduğu ve 1979'dan başlayarak "Avrupalılık" açısından uluslar-üstü karar alma mekanizmasının "meşruluğu"nu arttırmak için üye devletlerdeki halkların doğrudan doğruya seçimle işbaşına getirdiği Avrupa Parlamentosu, parlamenter sistemlerdeki ulusal parlamentolara pek benzemiyor. Yürütme organı, ne Konsey ne de Komisyon olarak, Parlamento'nun içinden çıkmıyor; ona karşı tam anlamıyla sorumlu değil ve parlamenter sistemlerde olanların aksine, hesap vermeyince veya veremeyince düşürülemiyor. Yürütmenin üyeleri hâlâ devletlerin liderlerince hükümetler arasındaki pazarlıklara göre atanmakta. Üstelik, Parlamento üyeleri için ülkelerde ayrı ayrı yapılan "Avrupa seçimleri"ne ilgi, özellikle eski üye

devletlerde gitgide azalmakta. Örneğin Hollanda'daki seçimlere katılım 1979'da % 58,1 iken 1999'da % 29,9'a; Fransa'da % 60,7'den % 46,8'e, İngiltere'de % 32,2'den % 24'e düşmüştür. Aradan geçen yıllar boyunca, karar alma sürecindeki ağırlığı bakımından Parlamento'nun yetkileri artmış olsa da, halktaki ilginin azalışıyla birlikte görevlerini yerine getirişteki yetersizliği yüzünden bu organa karşı eleştiriler de artıyor. Böyle olunca, Avrupa Parlamentosu'nun yeni şekli, Avrupa Birliği'ndeki "uluslar-üstü"lüğün meşruluğunu arttırmak şöyle dursun, bu meşruluğa zarar bile vermiş sayılabilir.⁽⁵⁾

İkincisi, karar alma mekanizması açısından Konsey ve Komisyon ile Parlamento arasında kurulmuş olan ilişkiler, o konuda yaratılan çapraşık yetki paylaşma, yetki ayrılığı ve eşgüdüm mekanizmaları yüzünden berraklığını yitirmiş ve geniş halk yığınlarınca kolay anlaşılma duruma gelmiştir.

Bütün bunlar, yani kurumların yapısal bozukluğuyla ilişkilerin anlaşılma ve bu yüzden halklardaki ilginin azalması, Avrupa Birliği'nin "demokrasi açığı" denen temel kusurunu oluşturuyor. "Şimdiden, Birlik'te bir meşruluk eksikliği var. Genişlemeden sonra, bu açık daha da göze çarpar duruma gelebilir... Herhangi bir gerçek demokraside, parlamento, halk iradesinin ifadesi olarak, yönetme ve yasama gücü üzerindeki denetim ve dengeleme unsurlarını düzenleyişin asıl başlangıç noktasıdır. Avrupa'da ise, ulusal parlamentoların ve Avrupa Parlamentosu'nun her zaman bu beklentiyi karşılayabilmiş oldukları söylenemez."⁽⁶⁾ Böyle olduğu içindir ki, 2002 yılından beri çalışmakta olan "Avrupa Kurultayı" bugünkü yetersizliği gidermek ve meşruluk eksikliğini doldurmak amacıyla, Avrupa Birliği'nin gelişmesine ilişkin çeşitli anlaşma ve karar metinlerini gözden geçirip geleceğe ilişkin düşünceleri de tartarak derli toplu bir "Avrupa Anayasası" yapılması gereğini kabul etmiş ve aynı amaçla bir metin iskeleti bile hazırlamıştır. Bu anayasa için düşünülen "Anayasal Anlaşma" şekli, gelecekteki Avrupa Birliği'nin egemen devletlerin bir araya gelişiyle oluşacak bir federasyon niteliği taşıyacağına ilk belirtisi sayılabilir.

Ama, kısaca belirtmek gerekirse, Avrupa Birliği'nin ulusal egemenlikler üzerindeki üstünlük iddiasının, şimdiki haliyle, sağlam meşruluk temellerine dayandığını söylemek zordur. Oysa, Birliğin temel felsefesi ve işleyişi yanında yasa, yönetmelik ve yönerge

⁽⁵⁾ Peter Mair, "Introduction". Report of the International Conference on a European Constitution (The Hague, The Netherlands, 28-29 November 2002), Lahey, 2003. sf. 40.

⁽⁶⁾ Aynı rapor. sf. 20.

niteliğindeki kuralların birikimden oluşan Birlik hukuku, normlar hiyerarşisine bakılmaksızın, üye devletlerin hukuklarına üstün tutulur ve onların "ayrılmaz" parçası sayılır. Üstünlük, Andlaşma hükümleri bakımından olduğu gibi, "doğrudan etkili" denen Birlik işlemleri için de geçerlidir. Bu nedenle, Birlik hukukuyla çatışan ulusal hukuk kuralları "uygulanamaz" sayılır. Demek ki, üye devletlerin Birliğe tanıdıkları yetkiler onların egemenliklerine kesin bir sınırlama getirmektedir.

Bu durumda, ulusal egemenlikler üzerindeki üstünlüğü böylesine zayıf bir meşruluk temeline dayanan siyasal birleşmenin bunca yetkili ve güçlü kılınmasındaki çelişkiyi anlamak zordur. Birleşmenin henüz üye olmayanlar üzerindeki çekiciliğini de.

Ulusal Anayasaların işlevi

Çelişkinin ve çekiciliğin açıklamasını hukukta ve onun meşruluk kavramında aramak nafile bir çaba olabilir. Toplumların göz göre göre ve bile bile kendi egemenliklerinden vazgeçmeleri ve demokratik meşruluğu bunca tartışmalı bir birliktelik içine girmek istemeleri başka nedenlere bağlı olmalıdır. Nedenlerin başında herhalde şu etken olsa gerek: Çıkarları birbirine yakın devletlerin ekonomik amaçlara dayalı bir birleşme hareketiyle bir araya gelerek ulusal sınırları aşan geniş bir ortak pazar alanı yaratmaları onlar açısından başarılı sonuçlar verince, başkalarının bu örneğe bakarak aynı birleşme içinde olmayı istemiş olmaları doğaldır.

Dikkat çekici olan, bireysel insan haklarının korunması alanında ulusal egemenliğin üzerine çıkmaya başlamış olan dış hukuk üstünlüğünün bu alanı aşarak ekonomik ve hattâ siyasal konulara taşmış olmasıdır. Bireyi, bir devletin "vatandaş"ı olmadan önce "İnsan" sayan evrensellik anlayışı, Fransız İhtilali'nin 1789 Bildirgesi'nden beri süren uzun gelişmeler sonucunda, nerede olurlarsa olsunlar insanların temel haklarını korumayı da bütün insanlığın ortak sorunu durumuna getirmişti. Felsefî yönü bakımından artık yadırganmayan bu gelişme, Birleşmiş Milletler'in bazı sözleşmelerinde ve özellikle de Avrupa Konseyi'nce 1950'de kabul edilip 1952'de yürürlüğe giren "İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi"nde devletler-üstü denetim mekanizmalarının kurulmasına yol açmıştır. Ceza davalarında mahkûmiyetle sonuçlanmış ve kesinleşmiş ulusal mahkeme kararlarının bile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne getirilerek yargılamanın yenilenmesine yol açacak ölçüde bir

devlet-üstü denetlemeye tabî tutulabilmesi bu konuda varılan son durumun en açık göstergesidir. Avrupa Konseyi üyesi devletler yargılarının ulusallığı bakımından bu derece bir "devlet-üstü"lüğe katlanıyorlarsa, bu katlanış, ulusal egemenlikten vazgeçiş değil, tam tersine ulusal egemenliğin insan hakları alanındaki uygulamalarını en yüksek evrensel ölçütlere bağlayarak onu Rousseau'nun hayal ettiği mükemmelliğe yaklaştırma çabasının bir sonucu da sayılabilir. Katlanışın "meşruluğunu" böyle bir düşüncede bulmak pekâlâ mümkündür; çünkü bireysel insan haklarının bu ve benzer yollarla korunmasında herhangi bir başka devletin ya da devletler topluluğunun çıkarları söz konusu olamaz.

Ama Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin siyasal nitelikteki kararları ya da Avrupa Birliği gibi kuruluşların, siyasallıktan öteye, toplumların ekonomik çıkarlarına ilişkin kuralları konusunda ister istemez meşruluk tartışmasına sıra gelecektir. Meşruluk, uygulanması istenen kararların ve kuralların toplumlarca benimsenip kabul edilmesi ve bunlara uyulması için temel koşul oluyor. Oysa, daha önce belirtildiği gibi, Güvenlik Konseyi bakımından daimî üyelere tanınan ayrıcalık ve Avrupa Birliği bakımından Birlik'teki "demokrasi açığı", her iki durumda da meşruluğu en azından "tartışmalı" kılmaktadır. Bu tartışma Güvenlik Konseyi kararları açısından yapılırsa bile, Avrupa Birliği'nde henüz ciddi biçimde başlamış sayılmaz. Sadece, Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemeleri'nin Avrupa Birliği mevzuatını kendi ulusal anayasa düzenlerine uygun biçimde yorumlamak için giriştikleri bazı çabalar var. Ancak, Birliğin Lüksemburg'taki Adalet Divanı'na tanınmış olan geniş yetkiler bu çabaları eninde sonunda etkisiz kılmaya yetiyor.

Şöyle bir durum değerlendirmesi herhalde yanlış olmayacaktır: Avrupa Birliği içindeki meşruluk tartışmalarının cılızlığı ve sonuçsuz kalışı, şimdiye kadarki birlikteliğin üye devletler toplumlarına sağladığı ekonomik ve somut yararlarla izah edilebilir. Soğuk Savaş sonrasının ortamında daha çok siyasal nedenlerle Avrupa Birliği'ne katılma telâşına kapılmış olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ise, özellikle ağır basan ekonomik beklentileri dolayısıyla kendi içlerinde böyle bir tartışmayı tam yapmış sayılmazlar. Fakat, on aday devletin daha katılımıyla sonuçlanacak olan son genişleme dalgası, yeni üyelere aynı yararları sağlayamazsa, önlerine konacak olanaklar beklentileri kadar yüksek olmayacak olan bu devletlerin içlerinde önce yakınmalarla başlayarak eninde sonunda meşruluk konusunu da gündeme getirmesi kaçınılmazlaşabilir. Genişlemenin aynı

zamanda dağılmanın da başlangıcı olabileceği biçimindeki endişeler belki de bu olasılıktan kaynaklanmaktadır.

Tam üyelik görüşmelerinin başlangıç tarihi bakımından bile oyalandığı izlenimini haklı olarak edinmiş olan bir Türkiye bu tartışmayı şimdiden başlatmış olması gereken bir ülke değil midir?